

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 39 Volume: 8 Issue: 39

Ağustos 2015 August 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TARİH DERSLERİNDE DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI EĞİTİMİ (MEVCUT DURUM VE YAPILMASI GEREKENLER)
DEMOCRACY AND HUMAN RIGHTS EDUCATION IN THE COURSE OF HISTORY (CURRENT SITUATION AND THINGS TO DO)

Osman OKUMUŞ*

Öz

Demokrasi, günümüz dünyasında insanların içselleştirmesi ve davranış haline getirmesi beklenen bir değerdir. Bu değerın öğrenilmesinde ve davranış haline getirilmesinde en önemli kurumlar olarak aile ve okul dikkati çekmektedir. Okullarda demokrasi ve insan haklarının öğretiminde en müsait alanlardan birini tarih dersleri oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı, Türkiye’de tarih dersleri öğretim programlarında (müfredatta), tarih ders kitaplarında ve sınıf içi ortamda demokrasi ve insan hakları eğitimine ilişkin durum tespiti yapmaktır. Araştırmada nitel bir araştırma yaklaşımı benimsenmiş olup doküman analizi yapılmıştır. Sonuç olarak, gerek tarih dersi öğretim programında ve ders kitaplarında gerekse de sınıf içi ortamda demokrasi ve insan hakları bakımından önemli eksiklikler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarih Eğitimi, Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi.

Abstract

Democracy is a value that is expected to be internalized and characterized by people in today’s world. School and family are promoted as the most significant organizations in instilling this value. One of the most appropriate subjects in teaching democracy and human rights is the course of history. The purpose of the study is to analyse the current situation related to democracy and human rights training in the curriculum of history courses, the history course books, and the classroom applications in Turkey. A qualitative research method was adopted together with document analysis. As a result, insufficiency was identified in terms of democracy and human rights in the curriculum of history courses and course books as well as in the classroom environment.

Keywords: History Education, Democracy and Human Rights Education.

1. GİRİŞ

Demokrasinin bugüne kadar üzerinde anlaşılabilen bir kavram olmasına rağmen insanların onsuz yaşayamayacakları da bir gerçektir (Crick, 2012: 7). Alain Touraine (2011: 12), "...demokrasiyi, evrenselin yerel özelliklere karşı etkisi olarak değil, araçsal usun birliğiyle belleklerin çeşitliliğini, değişik tokuşla özgürlüğü birleştirmeyi sağlayan kurumsal güvenceler bütünü olarak tanımlamak gerekir..." şeklinde tanımlamıştır.

Demokrasinin her geçen gün öneminin daha iyi anlaşılması eğitime yeni bir görev kazandırmıştır. Eğitim, okullar vasıtasıyla kazandırılmak istenen değerleri, tutumları, bilgi ve becerileri belirlemekte ve öğrenme sürecini programlı bir biçimde yürütmektedir (Kahveci, 2013: 20). Bu kapsamda gerek Milli Eğitim’in genel amaçlarında gerekse de tarih derslerinin genel amaçlarında demokrasi ve değerlerini bilen, insan haklarına saygılı bir vatandaş yetiştirme politikası, dikkatleri çekmektedir (MEB, 2012: 4, 5).

İnsanların aile ile birlikte en önemli eğitimi okullarda aldığı gerçektir. Yıllarca istenilen vatandaş yetiştirme merkezi olan okullar demokrasinin bireylerde içselleştirilmesi bakımından önemli bir işleve sahiptir. Okullarda da bu misyonun temsilcisi öğretmenlerdir. Öğretmenlerin öğretim programları doğrultusunda oluşturulmuş ders kitaplarını sınıf içi etkinliklerle harmanlayarak öğrencilere demokratik değerleri kazandırması beklenmektedir.

Toplumda demokrasi kültürünün oluşumunda en önemli görevlerden biri okullara düşmektedir. Okullarda demokrasinin yalnızca programa konularak ders olarak anlatılması değil, okulda yaşatılması gerekmektedir (Duman vd., 2005: 142).

Okullarda -özellikle de ortaöğretim kurumlarında-, demokrasi ve insan hakları temalarının işlenebileceği önemli derslerin başında tarih dersleri gelmektedir. Avrupa’daki yeni yönelimlerle birlikte, tarih derslerinde, siyasi tarihin yanında sosyal tarihin de önem kazandığı görülmektedir (Stradling, 2003: viii). Tarih derslerinde, demokrasi ve insan hakları eğitimi sosyal bir durum olarak verilmesi mümkündür. Demokrasi ve İnsan Hakları toplumda ve dünyada öncelik verilen değerler arasında olup tarih derslerinde

* Okt., Aksaray Üniversitesi, Şereflikoçhisar Berat Cömertoğlu Meslek Yüksekokulu, osmanokumus@aksaray.edu.tr

demokratik değerlerin ve inançların geliştirilmesi bir amaç olarak karşımıza çıkmıştır (Paykoç, 1991: 138). Öğrenciler, demokrasi ve insan haklarını tarihi seyri içerisinde uygulamalarla kavrayarak öğrenebilirler. Tarih dersi ile öğrenciler, demokratik değerleri, nitelikleri ve demokratik yönetim yolları kavraması ve aynı zamanda demokrasi bilincini içselleştirmesi ve hayatının ileriki dönemlerinde yaşamına uygulaması beklenmektedir (Güven, 2009: 200).

Sonuç olarak demokrasi, toplumlarda istenen bir durumdur ve en önemli kazanım yeri okullardır. Okullarda da Tarih dersleri demokrasi ve insan hakları eğitimi için müsait bir alanı teşkil etmektedir. Tarih derslerinde de demokrasi ve insan hakları eğitimi ise öğretim programı (müfredat), ders kitabı, öğretmen ve sınıf içi ortamı kapsayan geniş bir süreçtir.

2. YÖNTEM

Tarih eğitiminde demokrasi ve insan hakları ve demokrasi eğitiminin yerini anlatan bu çalışma nitel bir doküman incelemesidir. Nitel araştırmalar, geleneksel yollarla ifade edilmesi zor olan sosyal olguları geniş bir bakış açısıyla derinlemesine inceleme olanağı sunan bir yaklaşımdır (Büyüköztürk vd. 2012: 234). Konuyla ilgili öğretim programları (müfredatlar), ders kitapları ve literatür taranmış olup eksik olan noktalar hakkında çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Demokratik bir eğitim çok yönlü bir süreçtir. Demokrasi ve değerlerini içselleştirmiş ve yaşam felsefesi haline getirmiş bireyler ortaya çıkarmak için öğretim programının (müfredatın) hazırlanmasından ders kitaplarının oluşturulmasına, öğretmenlerin sınıf içi tutumlarından sınıftaki ortama kadar geniş bir planlamayı gerektirir. Bu açıdan tarih eğitimi özelinde demokratik bir eğitim için öğretim programları (müfredat), ders kitapları, öğretmen ve sınıf ortamı üzerine durum tespiti yapılacaktır.

3.1. Tarih Dersi Öğretim Programları (Müfredatlar)

Tarih eğitimi, demokratik değerlerin öğretilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Oluşturulan öğretim programı (müfredat) bütün bir eğitim sürecini ilgilendirdiği için oluşturulurken çok dikkatli davranılması gerekmektedir.

Demokrasi ve bireylerde demokrasi bilinci geliştirmenin Milli Eğitimin temel hedefleri arasında olduğu açıktır. Bu hedef doğrultusunda öğretim programında (müfredatta) gidilen değişimlerle birlikte bu vurgunun arttığı kuşkusuzdur. Aşağıda ortaöğretim düzeyinde tarih öğretim programları (müfredatlar) incelenerek mevcut duruma değinilecektir.

Ortaöğretim 9. sınıf Tarih dersi öğretim programında ilk uygarlıklar ve ilk Türk devletleri, Anadolu'da Türkler gibi konular bulunmaktadır. Bu programda demokrasi ve insan hakları açısından en uygun ünite "İlk Türk Devletleri" olarak görülmektedir. Burada kuşkusuz kurultay, Türklerde kadın, Göktürk yazıtlarında sosyal devlet, hak vb. temalar kazanımlarla birlikte işlenebilir. 3. 6. ve 7. kazanımlar da bu temalar için uygun olmakla birlikte herhangi bir demokrasi vurgusu yapılmamıştır. Yine konu ile ilişkili 11. sınıf Tarih öğretim programında (müfredatında) da sadece isim olarak bahsedilmiş herhangi bir demokrasi veya insan hakları vurgusu yapılmamıştır.

Ortaöğretim 10. sınıf Tarih dersi öğretim programında Türklerde demokrasi ve insan hakları gelişimi genel olarak "En Uzun Yüzyıl" ünitesinde ele alınmaya çalışılmıştır. Demokrasi ifadesi ilk olarak 4. ünitenin 6. kazanımında ABD'nin kuruluşu ile ilgili bölümde yer almaktadır. Etkinliklerde ABD'nin bağımsızlık bildirgesinin demokrasi, insan hakları ve cumhuriyet yönetimi ile bağlantı kurarak incelenmesi istenmektedir. Bununla birlikte Aydınlanma Çağı, Coğrafi Keşifler, Sanayi İnkılabı, Fransız Devrimi de aynı ünite içerisinde yer almasına rağmen demokrasi düşüncesinin oluşumuna katkısı hususunda öğretim programında (müfredatta), herhangi bir bilgi yer almamıştır.

Öğretim programında (müfredatta) Osmanlı Devleti'ndeki demokrasi gelişimi için ilk örnek Sened-i İttifak olurken burada da " *padişahın yetkileri bakımından ele alınması*" istenmektedir. Bundan sonra, Tanzimat Fermanı'nın maddelerinin içerik analizi yöntemi ile incelenmesi, Islahat Fermanı'nda padişah ile tebaa arasında değişen durumun incelenmesi, Kanun-i Esasi'nin demokratikleşme süreci açısından incelenmesi ve II. Meşrutiyet'te meclisin yapısının dikkate alınarak bir drama ile incelenmesi 64 kazanımlı bir ders kitabında 5 kazanımla istenmektedir.

Ortaöğretim 11. sınıf Tarih dersi öğretim programı "Türklerde Devlet Teşkilatı" adlı 1. ünitesinde 8 kazanımın 34 ders saati içerisinde işlenmesi planlanmıştır. Bu plan dâhilinde Osmanlı Devletindeki Devlet Teşkilatı 5-7. kazanımlar arasında işlenmiştir. Bu kazanımlarda yönetim, egemenlik ve devlet teşkilatındaki değişimin işlenmesi beklenmektedir. Öğretim programında (müfredatta) bakıldığı zaman Meşrutiyet dönemini içeren 7. kazanımın açıklamalar bölümünde yer alan "*demokratikleşme süreci ve halkın yönetime katılımı*" demokrasi açısından en net ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ünite de padişahın yetkilerinin sınırlandırılması ve seçimlerle ilgili öğrencilere bir sunu yapması etkinlik olarak tavsiye edilmektedir. 8. kazanımda Cumhuriyet dönemi halkın yönetime katılımının demokrasi çerçevesinde ele alınması istenmektedir.

Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi öğretim programının (müfredatının) 3. ünitesi olan “Soğuk Savaş Dönemi”nin 8. kazanımında Demokrat Parti’nin kuruluşu ve Türkiye’de çok partili hayata geçişin nedenlerinin öğretilmesi beklenmektedir. Bunun dışında dikkate değer bir demokrasi vurgusu yapılmamıştır. Kuşkusuz büyük savaşlar atlatan dünyanın demokrasi ihtiyacı, müfredatta daha net ve çarpıcı ifadelerle anlatılması gerekmektedir.

Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük öğretim programında (müfredatında) ise demokrasi, programın “Türk İnkılabı” adlı 4. ünitesinde yer alan 3 kazanımla karşılanmaya çalışılmıştır. 3. kazanımda Cumhuriyetin ilan edilmesinin demokrasinin gelişimi bakımından incelenmesi istenirken ne etkinlik örneğinde ne de açıklamalarda buna uygun söylemlere yer vermiştir. 5. kazanım ise çok partili hayatı değerlendirmeye yönelik kazanımdan oluşmaktadır. Burada öğrencilere partilerin programlarının karşılaştırılması ve parti kurucularının biyografilerini incelemeleri etkinlik olarak tavsiye edilmektedir. Bu öğretim programındaki (müfredattaki) hem demokrasi hem de insan hakları bakımından en önemli kazanım olarak 8. kazanım dikkati çekmektedir. Burada Türk kadınına verilen haklar öğrenciye kazandırılmaya çalışılmış ve yakın dönemlerde diğer devletlerdeki uygulamaların karşılaştırılması istenmiştir.

Demokrasi ve İnsan Haklarına bakıldığı zaman geniş bir süreci içine alan kavramlar olduğu görülecektir. Böylesine zaman ve anlam bakımından geniş kavramları bir ünite içerisinde anlatmak ve öğrenciye bu bilinci kazandırmak mümkün gözükmemektedir. Aynı zamanda bu süreçte demokratikleşme süreci ve değişim sıkça geçen kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır; fakat insan haklarına ilişkin vurgu padişah-tebaa arasındaki değişen durum dışında öğretim programında (müfredatta) yer almamaktadır. Öğretim programlarında (müfredatlarda) demokrasi, Osmanlı Devleti ile birlikte anılmaya başlanmıştır. Oysaki Eski Türklerden itibaren Türklerin demokratik davranışlar sergilediği ortadadır. Osmanlı Devleti’nde bile Divan-ı Hümayun Kurumu önemli kararların birlikte alındığı bir yer olması açısından demokrasi vurgusu yapılabilecek bir kurum özelliği taşımaktadır. Bu durumda iki farklı sorun karşımıza çıkmaktadır: demokrasi ve insan haklarının öğretim programlarında (müfredatlarda) yetersiz sayıda kazanım ve ders saati ile karşılanmaya çalışılması ile bazı demokratik davranışların hiç hesaba katılmaması. Bu bakımdan Türklerde Demokrasi ve İnsan Haklarının tarihi gelişimi öğretim programlarında (müfredatlarda) ayrı bir ünite olarak ele alınması ve yeterli sayıda kazanımla karşılanması en makul çözüm olarak görülmektedir.

3.2. Ders Kitapları

Ders kitapları öğrencinin zihninde oluşturmaya çalıştığı bilginin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Sağlıklı bir gelişim için dikkatlice hazırlanmalıdır. Sağlıklı bir demokrasi eğitimi için ders kitaplarının gerek görseller gerekse de yazılar açısından amaca dönük bir bütünlük oluşturması gerekmektedir. Ders kitaplarının devlet tarafından ücretsiz dağıtılması ve her öğrencide bulunması bakımından önemli ders materyalleridir ve dikkatli hazırlanması gerekmektedir (Aslan vd., 2015: 691). Bu bakımdan ders kitaplarının bu yönde incelemesi yapılmıştır.

Ortaöğretim Tarih 9. Sınıf (2013) ders kitabına bakılacak olursa, “Tarih Bilimine Giriş” adlı konunun 5. sayfasında yer alan meclisin tarih dersinin konusu içinde gösterildiği görsel demokrasi açısından önemli bir durumdur. “İlkçağ Uygarlıkları” adlı konunun 47. Sayfasında Mezopotamya’da hukukun gelişimi Sümer-Babil şeklinde karşılaştırmalı olarak anlatılırken öğrencilere hukukun insanlar için neden önemli olduğuna; 56. sayfada yer alan Hititlerde kralın yanında Tavananna adı verilen kraliçenin bulunmasının insan hakları açısından önemine; 57. sayfada İyonların özgür düşüncenin ve pozitif bilimlerin öncüsü olmalarının ne ifade ettiğine değinilmemiştir. 61. sayfada Yunan Uygarlığındaki hukukta yaşanan gelişmelerin ve sınıf farklılıklarının kaldırılmasının demokrasi anlayışının gelişmesine; 64 ve 65. sayfalarda Roma Uygarlığındaki hukukta ve yönetimde yaşanan gelişmelere (Krallık yönetimine son verilerek Cumhuriyet dönemine geçilmesi) değinilmiş; fakat günümüzde demokrasi ve cumhuriyet anlayışıyla karşılaştırmalar yapılmamıştır. Tarih derslerindeki değişim ve sürekliliği algılama becerisi ihmal edilmiştir. Öğrencilerin soyut kavramların içini doldurabilmesi ve zihninde önemini anlamlandırabilmesi için geçmiş ile bugün arasında mutlaka ilişki kurulmalıdır. 89. sayfadaki kadının toplumdaki rolünün anlatılması ve günümüzle karşılaştırılmasının istenmesi ve 105. sayfadaki Cahiliye dönemi Arap toplumu hakkında çıkarımda bulunulmasının istenmesi insan hakları açısından olumlu görülmektedir. 109. sayfadaki İslam Devleti’nin oluşumunda kardeşliğin rolü, 115. sayfadaki Veda Hutbesi’nin insan hakları ve evrensel hukukla olan ilişkisinin sorgulanması, Hz. Ömer’in adalet ve hoşgörü anlayışı, 122. sayfadaki dört halife döneminde yaşanan demokratik gelişmelerin Emeviler dönemiyle karşılaştırılması, 159. sayfadaki adalet ve sosyal hayat konuları demokrasi ve insan hakları eğitimi açısından önemli görülmektedir.

Ortaöğretim 10. Sınıf (2010) ders kitabınının 27. sayfasındaki “Osmanlı Devlet Teşkilatı” adlı konusunda Divan-ı Hümayun toplantısını anlatan minyatür demokrasi mesajları açısından oldukça uygun bir konuma sahip iken aynı sayfa içerisinde hiçbir yerde yazı ile demokrasi vurgusu yapılmamıştır. 47. sayfada

yapılan uygulama ile de yalnızca Divanühümayun üyelerinin görevlerine değinilmiştir. Aynı kitabın 139. sayfasındaki Meclisi meşveret, 152. sayfasındaki Senedi ittifak hakkında herhangi bir demokrasi vurgusu yapılmamıştır. Literatürde genel olarak demokrasi hareketlerinin başlangıç örnekleri olarak kabul edilen bu belgelerin demokratikleşme açısından değerlendirilmesi oldukça ilginçtir. En azından Magna Carta ile karşılaştırılıp o belgeyle benzer ve farklı yönleri öğrenciye tartışılabilir. 166. sayfadaki Tanzimat Fermanı anayasal düzen, kanun üstünlüğü ve insan hakları açısından önemli olduğu 3 satırda anlatılmaya çalışılmıştır. Oysaki hangi maddelerin hangileri ile ilişkili olduğunu ve hangi maddelerin neden önemli olduğu öğrencilerle birlikte tartışılabilir. Literatürdeki demokrasi hareketlerinden Muhasıllık Meclisi seçimlerinden ve Vilayet Nizamnamesi ile birlikte meydana gelen seçimlerden bahsedilmemiştir. 171. sayfadaki Islahat Fermanı'nda ise din ve vicdan özgürlüğü ile Müslümanlarla Gayr-ı Müslimler arasındaki eşitliğe vurguda bulunulmuştur. İnsan hakları ve demokrasi vurgusu yetersiz kalmıştır. Kitabın altında I. Abdülmecid'in Tanzimat ve Islahat Fermanı'nda bastırıldığı madalyadan ziyade iki belgenin dünya üzerinde diğer demokratik belgelerle karşılaştırması yapılabilir. Siz o dönemde yaşayan gayrimüslimsiniz veya Müslümansınız diye başlayıp İngilizlerden bu dönemde ne farkımız vardı gibi sorularla öğrencilerin düşünceleri alınabilir. 175. sayfadaki Kanun-i Esasî'de önemli maddeler verilmiş ve demokratik olmayan maddeleri öğrencilere tespit ettirilmeye çalışılmıştır. Burada da etkili bir görsel konulmayarak öğrencinin tam olarak özümsemesi açısından yetersiz kalmıştır. 182. sayfada ise Osmanlıdan Cumhuriyet'in ilanına kadar demokratikleşme aşamaları bir tabloda gösterilmiştir. Bu tablo olumlu olarak göze çarparken öncesi ve sonrasıyla öğrencide olumlu izlenimler bırakabilecek bir yere konulmamıştır. Tabloya dayalı olarak öğrenciye etkinlik yaptırılabilir.

Ortaöğretim 11. sınıf (2010) ders kitabında, genel olarak pek çok sosyal olay üzerinde durulurken demokrasi ve insan hakları vurgusu yapılmamıştı. Sayfa 18'deki kurultay görseli oldukça dikkat çekicidir. Ardından gelen bilgilerle aslında tam bir demokrasi uygulaması örneğidir. Fakat bugünkü meclislerle veya Avrupa'daki ilk meclislerle karşılaştırılması yapılmamıştır. Sayfa 22'de Türklerde kadının yönetime katılımı anlatılmış karşılaştırma veya proje ödevi ile detaylı araştırması istenmemiştir. Yine Kök Türk yazıtlarındaki demokratik vurguya değinilmemiştir. Yine Divanühümayun en önemli yasama ve yürütme organı olarak nitelendirilirken demokratik uygulamalarına yeterince vurgu yapılmamıştır. Tanzimat ve Islahat Fermanları ise meclis ve seçim açısından oldukça önemli bir biçimde incelenmiştir. Yine Meşrutiyet döneminde yaşanan değişim ve gelişim oldukça iyi anlatılmıştır. Konu sonunda I. Ve II. Meşrutiyet'in karşılaştırılması demokratik değerlerin öğretilmesi açısından oldukça önemli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ardından Cumhuriyet dönemi de kadınlara haklar verilmesine kadar anlatılmıştır. Konunun ardından öğrencilere hazırlanması düşünülen I. Ve II. Meşrutiyetlerde seçimlerle ilgili "Demokrasiye Doğru" adlı proje de önemlidir. Ancak tüm bunlara rağmen genel olarak üstünde durulan değer "seçim" olarak karşımıza çıkmaktadır. Özgürlük, eşitlik gibi diğer değerler de aynı şekilde önemsenmelidir.

Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (2010) kitabında, "Türkiye'de Hayat" konusu alt başlığında Siyaset bölümünde çok partili hayata geçiş konusu anlatılmaya çalışılmıştır. Demokrasi ve insan hakları ile ilişkisi ise "halkın demokratik talepleri" şeklinde ifade edilebilecek kadar sınırlı olarak açıklanmıştır. Kitabın içeriği genel olarak bilgi aktarımı şeklinde oluşturulmuştur.

Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (2013) ders kitabı genel anlamda siyasi tarih içerikli olup demokrasiyle ilgili ilk vurgununun 68 ve 69. sayfalarda olduğu görülmektedir. "Türk İnkılabı" adlı üniteye Meclis ve Yaşasın Cumhuriyet görselleri demokrasi vurgusu içerdikleri görülmektedir. Görsellerin altındaki hazırlık çalışmalarında saltanatın niçin kaldırılmış olabileceği konusunun araştırılması, 70 ve 71. sayfalardaki saltanatın kaldırılma gerekçeleri, 75, 76 ve 77. sayfalardaki Cumhuriyetin ilanı ile ilgili açıklamalar, 82, 83 ve 84. sayfalardaki Medeni Kanun ve Hukuk alanında yapılan inkılaplar, 99. sayfada Türk kadınına sağlanan haklar, 133-137. sayfalarda Cumhuriyetçilik ilkesi çerçevesinde cumhuriyetin nitelikleri ve demokrasiyle olan ilişkisi, 145. sayfadaki Cumhuriyetçilik ilkesiyle ilgili kavram şeması, 149-152. sayfalar arasında millî birlik ve beraberliğin önemi, 155-163. sayfalar arası Halkçılık ilkesinin önemi önemli demokratik vurgulardır. Ders kitabında dikkati çeken nokta demokrasi vurgusunun sadece sözel açıklamalarla sınırlı kalması, öğrencileri düşünmeye itecek etkinliklere yeterince yer vermemesidir. 189. sayfadaki siyasi güç konusunda Atatürk'ün ulusal egemenlik hakkındaki düşünceleri ve demokrasi ve insan haklarıyla ilgili afiş çalışmalarına yer verilmiştir. Bu afiş çalışmalarının altındaki "İnsanların doğuştan gelen temel hakları nelerdir? ..." şeklindeki sorular, öğrencilerde ufuklar açması ve öğrendikleri bilgileri özümsemesi ve davranış haline getirmesinde önemli rol oynamaktadır.

3.3. Öğretmen

Okullarda demokratik eğitimin amacı, öğrencinin kendini tanıyıp birey olduğunu fark etmesi, ötekini tanıyıp birlikte hareket etme kabiliyeti geliştirme, hoşgörü, adalet, eşitlik, özgürlük gibi değerleri öğrencinin içselleştirmesini sağlamaktır (Koçoğlu, 2013: 415).

Aileden sonra çocuğun gelişiminde en önemli ortamlardan biri okuldur. Okulda ise bu işin en önemli temsilcileri öğretmenlerdir. Öğretmen tutum ve davranışları ile öğrencilerin gözünde bir rol-modeldir ve öğrencilerin onu örnek alması kuvvetle muhtemeldir. Bu yüzden öğrencilere okul içerisinde demokratik davranışlar kazandırılacaksa öncelikle öğretmenlerin öğrencilerin önünde aynı davranışı sergilemesi beklenmektedir. Sınıf içerisinde değişik yöntemlerden faydalanarak öğrencilerin fikirlerini söylemelerine açık olmalı onların düşüncelerini geliştirecek ve demokrasi bilincine sahip olmalarını sağlayacak ortamlar sağlamalıdır (Ektem ve Sümbül, 2011: 162-163).

Toplumsal bir sistemde demokrasi kurumunun tutunması ve ilerlemesi için iyi eğitilmiş bilinçli vatandaşlara ihtiyaç vardır. Öğretmen bu durumu gözeterek öğrencilerle sağlıklı bir iletişime girmeli, işbirliğine dayalı bir sınıf ortamı oluşturmalıdır. Öğretmen, öğrencinin fikirlerini soran ve onların fikirlerini ifade etme sürecinde rahat bir ortam sunan konumda olmalıdır (Karatekin vd., 2012: 562). Öğretmen öğrencilerin ilgi ve yeteneklerini göz önünde bulundurarak demokratik ilkeler ve demokratik davranışları öğrencilerle birlikte hayata geçirmelidir (Oğuz, 2011: 142).

Öğretmen, sınıf içinde, öğrencilerin demokrasi bilincini geliştirmesi ve öğrencilere demokratik davranışlar kazandırması için öncelikle sınıf içerisindeki davranışlarına dikkat etmelidir. Bununla birlikte etkinliklerde ve grupların oluşturulmasında demokrasi bilinci ve davranışını kazandıracak şekilde uygulamalar yapılmalıdır.

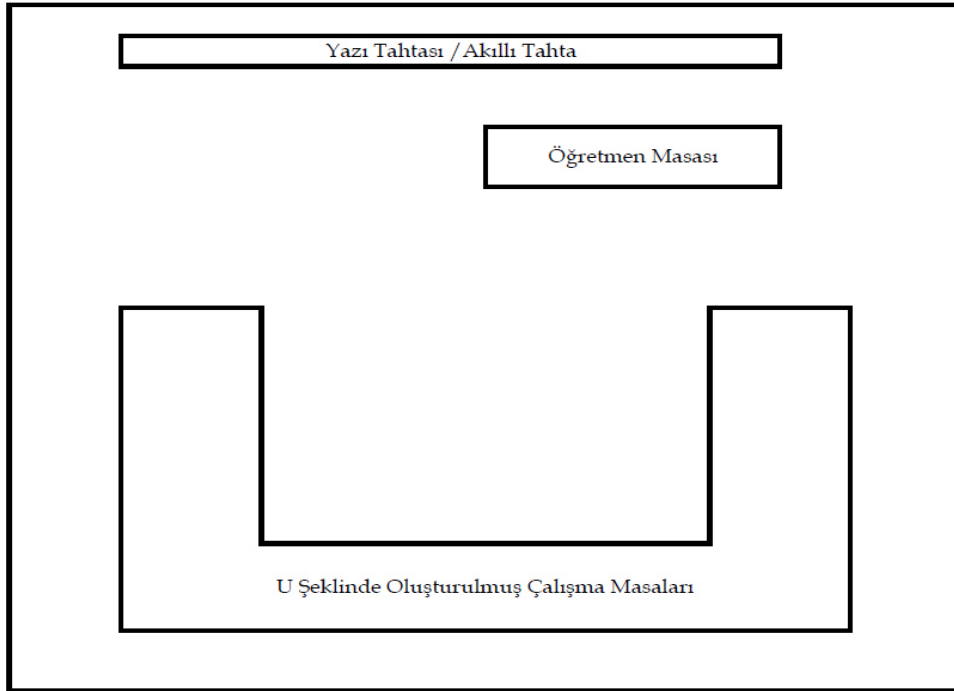
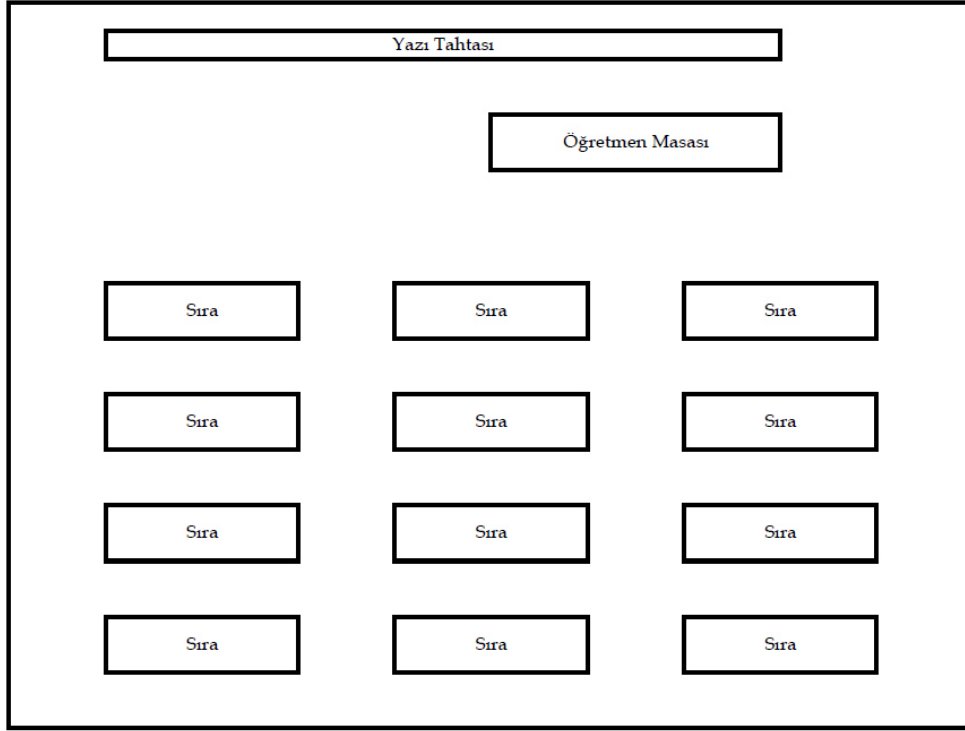
Öğrencilere demokratik davranışlar kazandırmanın yolu sadece demokrasi konuları ile sınırlı değildir. Öğretmenler bu noktada seçim, hoşgörü, ötekileştirmeme, adalet ve dayanışma davranışlarını aynı anda kazandırabilir. Mesela, herhangi bir konuda işbirliğine dayalı gruplar oluşturulurken öğrenciler arasında sosyometri yapılarak öğrencilerin birbirlerine karşı arkadaşlık durumları tespit edilebilir. Gruplar oluşturulurken de en popüler öğrenciden en az sevilen öğrenciye bir sıralama yapılarak heterojen gruplar oluşturulabilir ve böylece farklı düzeyde sevilen öğrenciler aynı amaç etrafında birleşerek işbirliği havası içerisinde çalışmış olurlar.

Demokrasi konuları da uygulamalı bir etkinlikle işlenebilir. Mesela, Divanühümayun konusunda öğrencilerden bir grup oluşturularak divan toplantılarının canlandırılması istenebilir. Burada divan üyelerinin görevleri anlatıldıktan sonra görev alacak öğrenciler sınıftaki diğer öğrenciler tarafından seçilebilir, bununla da yetinilmeyerek öğrenciye padişahın istemeyeceği bir durumun öğrencinin bulunduğu sağlam kanıtlarla divanda, karar olarak alınması sağlanabilir. Yine Tanzimat ve Islahat Fermanları o dönemin halkı olsaydınız şeklinde sorularla tartışma ortamı sağlanabilir. Hatta dönemin diğer belgeleri de göz önüne alınarak daha iyi nasıl hazırlanabilirdi şeklinde ders içi etkinlikler yaptırılabilir. Bunları yaptırmak tamamen öğretmenin inisiyatifindedir.

3.4. Sınıf İçi Ortam

Demokrasi ve insan hakları eğitiminin bir ayağı da sınıf içi ortamdır. Öğretim programının (müfredatın), ders kitaplarının, öğretmenin demokratik özelliklerle donatılması yeterli değildir. Sınıfın da demokrasi bilincini pekiştirici şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bugün sınıflara bakıldığında arkadaki öğrencinin arkadaşının ensesini görecektir şekilde düz şekilde sıralandığı görülmektedir. Sınıflarda demokrasi bilinci geliştirilmek isteniyorsa; sınıflar, her türlü etkileşime açık bir hale getirilmelidir. Öğrencilerin birbirleri ve öğretmenle; öğretmenin de öğrencilerle etkili bir iletişim kurması ve istediği düşünceleri söyleme fırsatı bulması demokratik yapıyı kuvvetlendirir. Bu bakımdan ülkemizde bir sınıfa düşen öğrenci sayıları azaltılarak sınıfların sıra düzenini değiştirmek önemli yol kat ettirecektir. Mesela otoritenin öğretmen, dinleyen öğrenci olduğu; öğrencilerin birbirlerinin yüzlerini görmedikleri geleneksel yerleşim düzeni yerine herkesin rahatlıkla iletişim kurabildiği "U" biçiminde yerleşim okullarda denenebilir (Otrar vd., 2005: 45-46). Etkili sınıf ortamı, demokratik tutum sergileyen öğretmen davranışlarıyla birleşince istenilen demokratik eğitim sağlanmış olur.

Geleneksel Oturma Düzeni

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Demokrasi ve İnsan Hakları eğitimi Milli Eğitimin amaçları arasındadır ve tarih dersleri ilişki kurma açısından en müsait alanlardan birini oluşturmaktadır. Araştırmada tarih derslerinde demokrasi ve insan hakları eğitimi öğretim programı (müfredat), ders kitapları, öğretmen ve sınıf ortamı olarak dört boyut dikkate alınarak incelenmiştir.

Tarih dersi öğretim programlarında demokrasi ve insan haklarıyla ilişkili konuların yeterli düzeyde kazanımla ve ders saatiyle temsil edilmediği görülmektedir. Bununla birlikte, demokrasi ve insan haklarıyla ilişki kurulabilecek bazı konuların da hiç hesaba katılmadığı görülmektedir.

Ders kitaplarında bazı demokratik davranışın sözel olarak açıklandığı öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılamasıyla eleştirel düşünme temel becerileriyle tarihsel kavrama ve tarihsel sorgulamaya

dayalı araştırma gibi tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesine dönük etkinliklerin yeterli olmadığı görülmektedir.

Öğretim programıyla (müfredatla) ders kitaplarında yetersiz kalan demokrasi ve insan hakları vurgusunda en önemli görev öğretmenlere düşmektedir. Öğretmen, öğrencilerin gözünde rol model olup sınıf içi ve dışı tüm davranışlarının demokratik nitelik taşımasına dikkat etmelidir. En azından Milli Eğitim'in amaçları çerçevesinde elinden geleni yapmalıdır.

Öğrencilerin demokrasi bilincini geliştirmede sınıf içi ortamın ve sınıf düzeninin de önemi büyüktür. Ülke genelinde sınıflara düşen öğrenci sayısı fazladır. Sınıfların mevcutlarının azaltılarak her türlü etkileşime açık hale getirilmesi gerekmektedir.

Sonuç doğrultusunda ilgililer aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- Tarih derslerinde demokrasi ve insan hakları düşüncesini geliştirici alternatif etkinlik örnekleri geliştirilmelidir.
- Tarih dersi öğretim programlarının ve ders kitaplarının yenilenmeye ihtiyacı vardır. En azından bugüne kadar yazılan makale, tez vs. bilimsel yayınların dikkate alınması gerekmektedir.
- Öğretmenlerin sınıf içi uygulamalarda demokrasi ve insan haklarını geliştirici bir tutum izlemeleri konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir.
- Eğitim fakültelerinde alınan teorik bilginin pratiğe aktarma fırsatı sunan uygulamalı derslere yoğunluk verilmelidir. (Mesela; yakınçağ tarihi konularının öğretimi dersi gibi) Bu şekilde öğretmen adaylarının tarihi konularla değerlerin ilişkilendirmesini farklı alternatiflerle görme imkânı olacaktır.

KAYNAKÇA

- ASLAN, Betül & OKUMUŞ, Osman & KOÇOĞLU, Yasemin (2015). "Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarının Öğrencilerin Gelişim Dönemlerine Uygunluğunun İncelenmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (37), s. 689-699.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener & ÇAKMAK-KILIÇ, Ebru & AKGÜN, Özcan Erkan & KARADENİZ, Şirin & DEMİREL, Funda (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 12. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- CRİCK, Bernard. (2012). *Demokrasi*, 1. Baskı, Ankara: Dost.
- DUMAN, Tayyip & KARAKAYA, Necmettin & YAVUZ, Nuri. (2005). *Vatandaşlık Bilgisi*, 2. Baskı, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- GÜVEN, Aydın (2009). "Tarih Öğretimi ve Demokrasi", içinde *Tarih Öğretim Yöntemleri*. Ed. Muammer DEMİREL & İbrahim TURAN, 1. Baskı, s.195-203, Ankara. Nobel Yayın Dağıtım.
- KAHVECİ, Nihat Gürel (2013). "Eğitim", içinde *İnternet Destekli İnsan Hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık Eğitimi*. Ed. İsmail ACUN & Bülent TARMAN & Erkan DİNÇ, 1. Baskı, s.16-32, Ankara: Pegem Akademi.
- KARATEKİN, Kadir & MEREY, Zihni & KUŞ, Zafer (2012). "Öğretmen Adayları Ve Öğretmenlerin Demokratik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Kastamonu Education Journal*, 21(2), s. 561-574.
- KOÇOĞLU, Erol (2013). "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının, Okul Yöneticilerinde Olması Gereken Demokratik Tutum Ve Davranışlara İlişkin Görüşleri", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(6), s. 413-430.
- OĞUZ, Aytunga (2011). "Öğretmen Adaylarının Demokratik Değerleri İle Öğretme ve Öğrenme Anlayışları", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9(22), s. 139-160.
- OTRAR, Mustafa & EKŞİ, Halil & DURMUŞ, Alpaslan. (2005). "Sınıfın Fiziksel Yapısı ve Organizasyonu", içinde *Sınıf Yönetimi*. Ed. Musa GÜRSEL & Hakan SARI & Bülent DİLMAÇ, 2. Baskı, s. 40-55. Ankara: Eğitim Kitabevi.
- PAYKOÇ, Fersun (1991). *Tarih Öğretimi*, 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- SÖNMEZ Ektem Işıl & SÜNBLÜ, Ali Murat (2011). "Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumları Üzerine Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, s.159-168.
- STRADLING, Robert (2003). *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli?*. 1. Baskı, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- TOURAINÉ, Alain (2011). *Demokrasi Nedir?*, 1. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tarih Dersi Öğretim Programları**
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Dersi Programı*, Ankara, 2007.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Dersi Programı ve 10. Sınıf Seçmeli Tarih Dersi Öğretim Programı*, Ankara, 2010.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Ortaöğretim 11. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programı*, Ankara, 2011.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Ortaöğretim Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Öğretim Programı*, Ankara, 2008.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı*, Ankara, 2012.
- Ortaöğretim Tarih Ders Kitapları**
- OKUR, Yasemin. & GENÇ, İhsan & ÖZCAN, Tuğrul & YURTBAY, Mevlüt & SEVER, Akın (2013). *Ortaöğretim Tarih 9*, 6. Baskı, Ankara: Saray Matbaacılık.
- CAZGIR, Vicdan & GENÇ, İhsan & ÇELİK, Mehmet & GENÇ, Celal & TÜREDİ, Şenol (2010). *Ortaöğretim Tarih 10*, 2. Baskı, İstanbul: Bedirhan Matbaacılık.
- OKUR, Yasemin & AKSOY, Mehmet & KIZILTAN, Hakan & SEVER, Akın & ÖZTÜRK, Mehmet & KARAMAN, Mülver (2010). *Ortaöğretim Tarih 11*, 1. Baskı, İstanbul: İhlas Gazetecilik A.Ş.
- OKUR, Yasemin & SEVER, Akın & AYDIN, Ertan & KIZILTAN, Hakan & AKSOY, Mehmet & ÖZTÜRK, Mehmet (2010). *Ortaöğretim Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi 12*, 2. Baskı, Ankara: Özkan Matbaacılık.
- KOMİSYON (2013). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*, 2. Baskı, Ankara: Saray Matbaacılık.